

AJINIYOZ QO'SIBOY O'G'LINING BETAKROR ADABIY MEROSINI O'RGANISH

Madrimova Yorqinoy Jumamurot qizi

Nukus davlat pedagogika instituti

O'zbek adabiyoti kafedrasida fan kabinet mudiri

Qoraqalpog'iston Respublikasi, Nukus shahri

Annotatsiya: *Ajiniyoz Sharq she'riyatini an'analarini o'rganish asosida qoraqalpoq she'riyatini badiiy-estetik jihatdan boyitgan, misralarga g'aroyib, rang-barang badiiy shakl bag'ishlagan, qoraqalpoq yozma adabiyotini yangi bosqichga ko'targan serqirra iste'dod egasidir. Uning asarlari to'laligicha XIX asr qoraqalpoq she'riyatining gulto'ji hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *madh, qissa, hikoyat, hikmat, rivoyat, , ishorat, nukta, she'r, bayt, bashorat, Hassos.*

Аннотация: *Ажинияз – блестящий талант, обогативший каракалпакскую поэзию художественно и эстетически на основе изучения традиций восточной поэзии, придавший стихам своеобразную и красочную художественную форму, поднявший каракалпакскую письменную литературу на новый уровень. Его произведения считаются шедевром каракалпакской поэзии XIX века.*

Ключевые слова: *гимн, рассказ, мудрость, повествование, , намек, точка, стихотворение, стих, пророчество, Смысл.*

Annotation: *Ajiniyaz is a brilliant talent who enriched Karakalpak poetry artistically and aesthetically based on the study of the traditions of Eastern poetry, gave strange and colorful artistic form to verses, and raised Karakalpak written literature to a new level. is the owner. His works are considered to be the masterpiece of Karakalpak poetry of the 19th century.*

Key words: *hymn, story, story, wisdom, narrative, , hint, point, poem, verse, prophecy, Sense.*

Prezident Shavkat Mirziyoyev atoqli qoraqalpoq shoiri va mutafakkiri Ajiniyoz Qo'siboy o'g'li (1824–1878) tavalludining 200 yilligini keng nishonlash to'g'risidagi qarorni imzoladi.

"O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorida atoqli qoraqalpoq shoiri va mutafakkiri Ajiniyoz Qo'siboy o'g'li o'zining betakror va sarmazmun ijodi bilan xalqimiz madaniyati va adabiyotini rivojlantirish, yosh avlodni vatanparvarlik va ezgu g'oyalar ruhida tarbiyalash, o'zbek va qoraqalpoq xalqlari o'rtasidagi azaliy do'stlik va og'izbirchilikni mustahkamlashga munosib hissa qo'shgan ulkan ijodkordir. Hassos shoirning she'r va dostonlarida aks etgan gumanistik falsafiy qarashlar el-yurtimiz qalbidan chuqur joy egallagan deb etirof etilgan. Shuningdek Ajiniyoz Qo'siboy o'g'li tavalludining 200 yilligini nishonlash YuNESKOning xalqaro yubileylar rejasiga kiritilgani ham uning ijodiy merosi umumbashariy ahamiyatga ega» ekanligidan dalolat berishligini takidlab utadi. Bu karorda buyuk siymoning tavalludini nishonlash tugrisida maksad va vazifalar anik va izchillik bilan belgilab bergan..

Ajiniyoz bolaligidan ilm-fanga qiziqardi. Dastlab Xo'jamurod imom madrasasida o'qigan, so'ngra onasi vafotidan keyin amakisi Elmuroddan saboq olgan. Bo'lajak shoir darslarga borishdan tashqari, kitoblarni qayta yozish bilan ham shug'ullangan, bu esa uni mashhur qilgan. 16 yoshida Alisher Navoiyning bir qancha she'rlarini qayta yozgan. Ajiniyoz o'qishni Xiva da davom ettirgan. Qadimgi Xorazm madaniyat markazida avval turkman klassik shoiri Mahtumquli tahsil olgan Sherg'ozixon madrasasida, so'ngra Qutlimurot Inoq madrasasida tahsil oladi [2]. Bugun madrasaning kiraverishida „Bu yerda 1840—1845-yillarda shoir Ajiniyoz Qo'siboy o'g'li o'qigan“, degan yozuvni ko'rish mumkin. Ajiniyoz ma'naviyat fanlari bilan bir qatorda Qutlimurot Inoq madrasasida Navoiy, Hofiz, Sa'diy Sheroziy, Fuzuliy kabi Sharq mumtoz shoirlarining she'riyatini ham o'rganganligi uning ilg'or lirikasiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Ajiniyoz Qutlimurot Inoq madrasasini tugatgach, o'z qishlog'iga qaytgan, lekin tez orada yana Qozog'istonga jo'nab ketgan va u yerda bir yil qolgan. Qaytib kelgach, ashmayli qabilasidan Xamra ismli qizga uylanib, xotini ikki o'g'il, bir qiz farzand ko'rgan. Uning avlodlari hozir Qo'ng'iroq, Qanliqo'l, Shumanay tumanlari va Nukus shahrida istiqomat qilishadi.

Ajiniyoz bolaligidan ilm-fanga qiziqardi. Dastlab Xo'jamurod imom madrasasida o'qigan, so'ngra onasi vafotidan keyin amakisi Elmuroddan saboq olgan. Bo'lajak shoir darslarga borishdan tashqari, kitoblarni qayta yozish bilan ham shug'ullangan, bu esa uni mashhur qilgan. 16 yoshida Alisher Navoiyning bir qancha she'rlarini qayta yozgan. Ajiniyoz o'qishni Xiva]da davom ettirgan. Qadimgi Xorazm madaniyat markazida avval turkman klassik shoiri Mahtumquli tahsil olgan Sherg'ozixon madrasasida, so'ngra Qutlimurot Inoq madrasasida tahsil oladi[2]. Bugun madrasaning kiraverishida „Bu yerda 1840—1845-yillarda shoir Ajiniyoz Qo'siboy o'g'li o'qigan“, degan yozuvni ko'rish mumkin. Ajiniyoz ma'naviyat fanlari bilan bir qatorda Qutlimurot Inoq madrasasida Navoiy, Hofiz, Sa'diy Sheroziy, Fuzuliy kabi Sharq mumtoz shoirlarining she'riyatini ham o'rganganligi uning ilg'or lirikasiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Ajiniyoz Qutlimurot Inoq madrasasini tugatgach, o'z qishlog'iga qaytgan, lekin tez orada yana Qozog'iston]ga jo'nab ketgan va u yerda bir yil qolgan. Qaytib kelgach, ashmayli qabilasidan Xamra ismli qizga uylanib, xotini ikki o'g'il, bir qiz farzand ko'rgan. Uning avlodlari hozir Qo'ng'iroq, Qanliqo'l, Shumanay tumanlari va Nukus shahrida istiqomat qilishadi. Xorazm vohasida yashovchi xalqlar tarixidagi muhim voqealardan biri bo'lgan 1858–1859-yillardagi Qo'ng'iroq qo'zg'oloni Ajiniyozning she'riy tabiatiga katta ta'sir ko'rsatgan. Vatanparvar va olim bu

voqeaga befarq bo'la olmagan, aksincha, faol ishtirok etishni ma'qul ko'rgan. So'ngra Xiva hukumati tomonidan qo'zg'olon boshliqlaridan biri sifatida Turkmanistonga surgun qilingan[4]. Surgun davrida shoir Mahtumqulining ko'plab she'rlarini qoraqalpoq tiliga tarjima qilgan .

Oradan uch yil o'tib, Ajiniyoz uyiga qaytib kelgan. Sharoit tufayli Qozog'istonga ketgan. Taxminlarga ko'ra, 1864-yilda Qozog'istonga safari chog'ida qozoq shoiri bilan "Qiz Mengesh" nomli lirik tanlovda qatnashgan. Viloyatning boshqa zamonaviy folklor janrlari bilan solishtirganda, aytishuv ayniqsa mashhur bo'lgan. 1878-yilda Toshkentning "Turkestanskiye vedomosti" gazetasida chop etilgan.

Xorazm vohasida yashovchi xalqlar tarixidagi muhim voqealardan biri bo'lgan 1858–1859-yillardagi Qo'ng'iroq qo'zg'oloni Ajiniyozning she'riy tabiatiga katta ta'sir ko'rsatgan. Vatanparvar va olim bu voqeaga befarq bo'la olmagan, aksincha, faol ishtirok etishni ma'qul ko'rgan. So'ngra Xiva hukumati tomonidan qo'zg'olon boshliqlaridan biri sifatida Turkmanistonga surgun qilingan . Surgun davrida shoir Mahtumqulining ko'plab she'rlarini qoraqalpoq tiliga tarjima qilgan[3].

Oradan uch yil o'tib, Ajiniyoz uyiga qaytib kelgan. Sharoit tufayli Qozog'istonga ketgan. Taxminlarga ko'ra, 1864-yilda Qozog'istonga safari chog'ida qozoq shoiri bilan "Qiz Mengesh" nomli lirik tanlovda qatnashgan. Viloyatning boshqa zamonaviy folklor janrlari bilan solishtirganda, aytishuv ayniqsa mashhur bo'lgan. 1878-yilda Toshkentning "Turkestanskiye vedomosti" gazetasida chop etilgan.

Qoraqalpoq ziyolilari orasida birinchilardan bo'lib oxund darajasiga erishgan. O'zbek, qozoq, turkman tillarini yaxshi bilgan[3]. Ajiniyoz adabiy merosidan bizga 100 ga yaqin she'r va dostonlari yetib kelgan. She'rlarida vatanparvarlik, insonparvarlik g'oyalari kuylangan. „Kerak“, „Bo'ladi“, „Bo'lmasa“, „Yaxshi“, „Yigitlar“ kabi asarlarida A.ning insonparvar g'oyalari, falsafiy qarashlari ifodalangan. Asarlari xalq orasida keng tarqalgan. „Qiz Mengesh bilan aytishuv“ asari (1878) mashhur. Uning hayoti haqida yozuvchi K. Sultonov „Ajiniyoz“ romanini (1967), shoir I. Yusupov „Ajiniyoz“ operasi librettosini yaratgan (1989). Asarlari o'zbek tilida nashr etilgan („Tanlangan asarlar“, 1962 va boshqalar). Qoraqalpoq ziyolilari orasida birinchilardan bo'lib oxund darajasiga erishgan. O'zbek, qozoq, turkman tillarini yaxshi bilgan

Ajiniyoz adabiy merosidan bizga 100 ga yaqin she'r va dostonlari yetib kelgan. She'rlarida vatanparvarlik, insonparvarlik g'oyalari kuylangan. „Kerak“, „Bo'ladi“, „Bo'lmasa“, „Yaxshi“, „Yigitlar“ kabi asarlarida A.ning insonparvar g'oyalari, falsafiy qarashlari ifodalangan. Asarlari xalq orasida keng tarqalgan. „Qiz Mengesh

bilan aytishuv“ asari (1878) mashhur. Uning hayoti haqida yozuvchi K. Sultonov „Ajiniyoz“ romanini (1967), shoir I. Yusupov „Ajiniyoz“ operasi librettosini yaratgan (1989). Asarlari o‘zbek tilida nashr etilgan („Tanlangan asarlar“, 1962 va boshqalar).

Ajiniyoz Qo‘siyob o‘g‘lining betakror adabiy merosini yanada keng o‘rganish va ommalashtirish hamda tavalludining 200 yilligini munosib nishonlash tugrisida karorni inobatga olgan holda ilmiy tatkikot ishlarini urnanishni maqsad qildik . Buyuk bobomizning xayoti va ijodini urganish korakalpok adabiyotida o‘ziga xos ahamiyatni kasb etadi .Adibning bobomizning adabiy merosini o‘rganish sobiq sovet davridan boshlangan. Jumladan, K.Ауымбетов ning ko‘pgina ilmiy ijodiy publikatsiyalari Ajinyoz bobomizni ijodiga bag‘ishlangan. Jumladan, «Халық даналығ’и» asarida Ajiniyozning lirik she‘rlarini tahlil qilib shoirni dono fikrlarini yoshlarga nasihat sifatida talqin qilgan. O.Aleuov «Ajiniyozdym’ jamiyatlik – pedagogikalыk koz qaraslari»uslubiy qo‘llanmasida ta’lim tarybiya borasida Ajiniyoz bobomizni pedagogalik ko‘z qarashlari tahlil qilingan .Undan tashqari O.Aleuov qalamiga mansub «Ajinyozdym агартыувчылыг о’улары” qo‘llanmasida shoir ijodining g‘oyalari talqin qilingan.

Ajiniyoz ijodini o‘rganish 20- asrning 30 yillarida boshlanadi. Ilk tatqiqotchilar sifatida filolog olimlar N.Davkaraev. K.Ауымбетов, O.Kojarovlar bo‘lgan. XX asrning 50-yillarida tadqiqotchilar K.Aimbetov, I.Sagitov, K. Berdimuratov, S.Axmetov, B.Ismailov va boshqalar Ajiniyoz ijodining yangi qirralarini ochishga muvaffaq bo‘ldilar.

Ajiniyoz asarlari ko‘pgina o‘zbek ,turkman va rus tillarga tarjima qilingan va chop etilgan.Keyingi davrlarda Ajiniyozning yangidan topilgan qo‘lyozmalari ilmiy tatqiqotning yangi ko‘rinishlarini yaratilishiga asos bo‘ldi.Ayniqsa mustaqillik davrda shoirning merosini o‘rganish har tamonlama o‘rganish ishlari qayta jonlandi.

Bu davrda Ajiniyoz ijodiyotining o‘ziga xos xususiyatlari va ahamiyatiga bag‘ishlab taniqli olimlar akademiklar X.Xamidov, J.Bozorbaev, filologiya fanlari doktorlari K.Boyniyozov, K.Jarimbetov, K.Kurambaev, A.Paxratdinov, A.Murtazaev, K.Mambetov fan nomzodlari A.Karimov, A.Pirnazarov, K.Mambetnazarov, B.Kalimbetov, I.Uteuliev, B.Genjamuratov G. Dvuletova, K.Smmambetov va boshkalar tamonidan ko‘plab ilmiy maqolalar va kitobdar chop qilindi.

Ajiniyoz ijodiyotini xalqimiz tarixi bilan qiyoslab o‘rganish masalalari akademik S.Kamalov shuningdek B. Ismailov tamonidan ko‘plab ilmiy maqolalar va kitoblar chop qilindi.

Nihoyatda chuqur ilm va bilim yuksak maъnaviyat va madaniyat sohibi bo‘lgan Ajiniyoz, Shark poetsiyasi an‘analariga suyangan holda, qoraqalpoq yozma

adabiyotini yangi ilgari ko'rilmagan bosqichga ko'targan serqirra talant egasidir. Uning asarlari to'laligicha XIX asr qoraqalpoq poetsiyasining gultoji hisoblanadi. Shoir she'rlarining har biri chuqur lirizm bilan qondirilgan, insonning ichki his tuyg'ulari to'lqinlantirib yuboradigan qudratga ega bo'lib, ularning har biridan o'quvchi ruhiy madad oladi, ilhomlanadi. Mashur shoirimiz, O'zbekiston Qahromoni Ibroxim Yusupov shunday ta'rif bergan.

Kuylagil Ajiniyoz qushiqlaridan !
Yiglasin yer ishqida bagri kuyganlar.
Dod solsin el yurtidan ayra tushganlar
Kuylagil Ajiniyoz qo'shiqlaridan.

deb yuqori baho bergani kabi Ajiniyoz she'rlari juda serqirra mazmunga ega. Ajiniyoz ijodini qadrlash, avaylash avloddan avlodga yetkazish biz uchun ham qarz ham farzdir. Shunday ekan Ajiniyoz adabiy merosini o'rganish va tatbiq qilish bugungi kunda asosiy maqsadlarimizdan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Atoqli qoraqalpoq shoiri va mutafakkiri Ajiniyoz Qo'siboy o'g'li tavalludining 200 yilligini keng nishonlash to'g'risida Prezedent qarori 16.07.24
2. Ajiniyaz Kosibay-Uli. Biography of the Poet. <http://www.ndpi.uz/img/menu/26/ajiniyaz.htm> (Wayback Machine saytida 2018-09-25 sanasida arxivlangan) (accessed on 2018-08-28)
3. Nizami Məmmədov-Tağısoy. "Qaraqalpaq ədəbiyyatı." (Wayback Machine saytida 2021-11-01 sanasida arxivlangan) Bakı, "Elm və təhsil", 2015, səh. 226, anl.az (Ozarbayjoncha)
4. Nizami Məmmədov-Tağısoy. "Qaraqalpa." (Wayback Machine saytida 2021-11-01 sanasida arxivlangan) Bakı, "Elm və təhsil", 2015, səh. 227, anl.az (Ozarbayjoncha)